

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості становлення індустріального туризму на туристичному ринку України у територіальному та галузевому аспектах. Акцентовано увагу на проблемах та перспективах даного виду туризму, окреслено шляхи вирішення наявних проблем.

The features of becoming of industrial tourism are considered at the tourist market of Ukraine in aspects territorial and of particular a branch. Attention is accented on problems and prospects of this type of tourism, outlined ways of decision of present problems.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції розвитку туризму вирізняються як розширенням диверсифікації видів туризму, так і поглибленням їх змісту. Поряд з класичними видами (культурно-історичним, лікувально-оздоровчим, спортивним), все більше утверджуються альтернативні види туризму, для яких характерне урізноманітнення вражень, що отримують туристи, шляхом активізації їх діяльності. Серед даних видів помітне місце займає індустріальний туризм. Багато країн світу усвідомило перспективність його розвитку та активно почали працювати над створеннями оригінального індустріально-туристичного продукту. В Україні подібні тенденції починають простежуватись лише декілька останніх років. Виявленню основних особливостей становлення індустріального туризму в умовах сучасного ринкового середовища України присвячено дане дослідження.

Наукові джерела та публікації з даної проблематики є нечисленими, так як активних обертів даний туристичний напрямок набирає останні два десятиріччя, а на теренах нашої держави й того менше. В нашій державі теоретичним обґрунтуванням розвитку індустріального туризму займаються О.Бейдик, Ю.Тютюнник, О.Афанасьєв, Л.Зеленська, В.Казаков, Т.Казакова. Доволі глибоко ця проблематика висвітлюється в ході регулярної Міжнародної наукової конференції «Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті».

Метою даної статті є аналіз територіальної та галузевої організації індустріального туризму України, виявлення проблем, що стримують його розвиток та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За нашим визначенням, наведеним у попередніх публікаціях, **індустріальний туризм** - це вид активного туризму, зосередженого в промислових регіонах, що має за мету споглядання індустріальних ландшафтів, ознайомлення з витворами індустріальної архітектури, відвідування як функціонуючих, так і непрацюючих виробничих підприємств, з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів.

Априорі, при розгляді територіальної організації індустріального туризму, можна цілком резонно припустити, що він розвивається в місцях локалізації промислових підприємств. Галузевого аналіз свідчить, що спектр підприємств, в межах яких відбувається зародження індустріального туризму, є досить широким, тому сконцентруємо увагу на цьому питанні.

Аналізуючи особливості просування індустріального туризму на ринок туристичних послуг України, варто відзначити, що перші кроки в цьому напрямку вже зроблено. Піонером розвитку індустріального туризму є м. Соледар (Донецька обл.), де на сьогоднішній день відомий спеціальний тур до соляної шахти. Екскурсія триває 1,5 – 2 години. Спуск і підйом із шахти здійснюється в клітці (ліфті) на глибину 300 м. Пропонований маршрут по шахті становить близько 700 метрів, включаючи зворотню дорогу до стволу. В переліку обов'язкових вимог є дотримання правил техніки безпеки, затверджені фізіологічні обмеження щодо стану і здоров'я туристів. Екскурсія проводиться з екскурсоводом. Чисельність однієї групи не перевищує 20 чоловік [3]. До того ж, у соляних шахтах відбуваються пам'ятні події. Так, в 2003 році в одній з цих шахт запустили повітряну кулю – подія, що потрапила в книгу рекордів Гіннеса, а в 2004 році на глибині 205 метрів у величому підземному залі заввишки 30 метрів пройшов концерт «Соляна симфонія».

Поряд з цим шахтний туризм в Україні не дістав належного розвитку, незважаючи на дуже значний потенціал, що репрезентований величезною кількістю як працюючих, так і закритих шахт. Це обумовлено тим, що вугільні шахти Донбасу мають застаріле обладнання, що абсолютно не відповідає критеріям безпеки. Керівництво ж куди більш придатних для відвідувань залізрудних шахт Криворіжжя не зацікавлене у масовому відвідуванні їх туристами.

Стосовно інших підприємств гірничодобувної промисловості, то варто відзначити, що екскурсійні послуги пропонує Полтавський гірничозбагачувальний комбінат у м. Комсомольську. Відвідування рудовидобувного кар'єру захоплює туристів не лише своїми краєвидами, а й можливістю відшукати золото, бурштин, кривавник чи інші мінерали, які є просто відвалами породи. Під час подорожі територією ГЗК можна забратися на величезні машини і на власні очі побачити процес виробництва окатишів, а також відвідати музей підприємства [4].

Однак найбільшою міжнародною популярністю користуються поїздки на Чорнобильську електростанцію. В програму туру крім відвідування самої ЧАЕС входять екскурсія по «мертвих» містах Прип'яті та Чорнобилію. Цілком імовірно, що незабаром цілком здійсненним стане відвідування Південноукраїнської АЕС, яка поки що являється майже закритою для відвідувачів, так як є стратегічним об'єктом.

Серед підприємств інших галузей можна відвідати Донецький та Єнакієвський металургійний завод, суднобудівний завод ім. 61 комунара у Миколаєві, скляний завод у Бережанах Тернопільської області [4].

Проте найбільш доступними, найбільш відвідуваними та, відповідно, найбільш прибутковими з позиції індустріального туризму є підприємства харчової промисловості. В основному в Україні шляхом залучення відвідувачів йдуть виробники різних алкогольних напоїв: це пивзаводи «Оболонь» та «Сармат», Одеський та Артемівський заводи шампанських вин, Інститут вина і виноробства «Магарач», Харківський ЛГЗ "Prime" [4]. Відвідування цих підприємств дає можливість екскурсантам проникнути в таємниці виробничого процесу, познайомитись з сучасними технологіями, стати свідками всього циклу створення напою – від підготовки інгредієнтів

до створення готової продукції. Також відвідувачам надається можливість стати учасниками професійної дегустації, ознайомитися з системою контролю якості та принципами дії сучасного обладнання. Для любителів солодощів пропонуються поїздки до компанії "АВК", одного з найбільших українських виробників кондитерської продукції.

В Україні необхідність розробки спеціальних програм індустриального туризму обговорювали в Донецькій області, особливо активізувались вони з огляду на Євро-2012, що наближається. Окрім традиційного відвідування Артемівського заводу шампанських вин та соляної шахти у місті Соледар, розробляються інші індустриально-туристичні продукти. Так створюється керамічний маршрут у місті Слав'янськ, а також туристичний бренд «Кіровське — молода перлина промислового Донбасу», де планується створити перший в Україні Музей вугілля. Також на Донеччині у м. Єнакієво планується створення Державного політехнічного музею «Український техноленд» [1].

Привертати туристів на промислові об'єкти має намір керівництво Миколаївщини, де туристам пропонують сумістити відвідини ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя» з екскурсією на Південноукраїнську АЕС і коньячний завод «Зелений гай».

Розвитком індустриального туризму переймаються і в Запорізькій облдержадміністрації, де розробляється новий екскурсійний маршрут, що називатиметься «Запоріжжя промислове». Основна частина маршруту пролягатиме по промислових об'єктах Запоріжжя — підприємствам і заводам. Закінчуватися екскурсія буде в Парку Металургів, де на завершення туристам показуватимуть кінострічку «Весна на Зарічній вулиці» [2].

Зацікавились індустриальним туризмом і на Дніпропетровщині, проте після виключення Дніпропетровська із когорта міст-претендентів на проведення Євро-2012, перспективи розвитку даного виду туризму на території області різко зменшились. Єдине, що даний момент вдалося зробити, це відкрити у м. Кривий Ріг перший в Україні Музей індустриальної техніки під відкритим небом.

Детальний аналіз розміщення підприємств, практикуючих індустриальний туризм, вказує як правило про східноорієнтовані вектори розвитку даного туристичного напрямку, що логічно обумовлено зосередженням індустриального потенціалу країни саме у східних регіонах. Проте повноцінному виходу індустриального туризму на ринок туристичних послуг України перешкоджає цілий ряд проблем. Ми спробували запропонувати можливі шляхи вирішення даних проблем, структурувавши їх в табл. 1.

Таблиця 1. Проблеми в галузі індустриального туризму та можливі шляхи їх вирішення

<i>Сутність проблеми</i>	<i>Шляхи вирішення</i>
Недостатній розвиток правової бази. Проблеми, пов'язані з ліцензуванням організацій, що займаються просуванням індустриального туризму	Створення та прийняття Програми розвитку індустриального туризму в Україні та в окремих індустриальних регіонах, інших нормативно-правових документів, які регламентують організацію послуг індустриального туризму, спрощення податкової політики. Залучення Державної туристичної адміністрації та інших туристичних структур регіонального та державного значення до проблеми розвитку індустриального туризму.
Відсутність єдиних методик і стандартів оцінювання послуг індустриального туризму.	Розробка нормативних документів з вимогами до організації послуг індустриального туризму.
Відсутність якісних рекламно-інформаційних матеріалів	Проведення маркетингових досліджень, розробка пакету рекламно-інформаційних матеріалів з інформацією про об'єкти індустриального туризму, умови проживання, надані послуги, туристичні можливості регіону тощо.
Незацікавленість і необізнаність місцевої влади та керівництва промисловими установами в організації діяльності з індустриального туризму	Проведення семінарів із індустриального туризму, присвячених принципам організації, методам і системам управління, створення бізнес-планів, проектів діяльності з організації послуг індустриального туризму. Надання індустриальним підприємствам певних преференцій за умови розвитку на їх базі індустриального туризму.
Низький рівень надання послуг і незадовільний рівень комфорту	Відповідність нормативних документів із переліком вимог до послуг індустриального туризму, індустриальних об'єктів, розвиток інфраструктури індустриального туризму (організація під'їздів, екскурсій, тощо).
Відсутність спеціалізованих туроператорів, гідів та екскурсоводів	Розробка семінарів і курсів з підготовки кадрів туроператорів та екскурсоводів у галузі індустриального туризму.
Відсутність можливостей впровадження українського індустриально-туристичного продукту на міжнародний ринок	Відповідність міжнародним вимогам з організації туризму, участь у міжнародних туристичних організаціях, використання міжнародних баз даних, використання інформаційних ресурсів мережі Internet задля популяризації індустриального туризму та індустриально-туристичного продукту.
Низькі доходи від діяльності індустриального туризму.	Залучення широкої аудиторії та збільшення кількості наданих послуг, розробка різноманітних програм із врахуванням смаків та інтересів різних категорій населення, створення комплексних турпакетів.
Низький рівень техніки безпеки промислових установ	Зосередження зусиль організаторів екскурсій на техногенні об'єкти на максимізацію безпеки даних об'єктів, а також спрямування коштів на модернізацію обладнання.

В той же час, розвиток індустриального туризму на Україні має низку порівняльних переваг, що виявляються у:

- значному розмаїтті об'єктів індустриальної спадщини;
- комплексності та поліфункціональності індустриальних ландшафтів східних областей, де представлені як об'єкти гірничодобувної, так і обробної промисловості;
- доволі значному хронологічному спектрі об'єктів індустриального туризму, що представлений як пам'ятками індустриальної археології, так і об'єктами сучасної промислової архітектури;
- високій територіальній концентрації різноманітних підприємств-рекордсменів, як європейського, так і світового значення;
- підвищеному інтересі іноземців спрямованому на індустриальні об'єкти нашої країни.

Активізація даних переваг може стати міцним плацдармом для розвитку індустриального туризму в Україні.

Висновок. Щодо майбутнього розвитку індустриального туризму в Україні експерти дають контрастні прогнози. Одні пророкують його стрімкий розвиток, аргументуючи це тим, що організація екскурсій на те чи інше підприємство

вигідна в першу чергу самому ж підприємству, адже це реклама. Інші ж доводять, що далеко не кожному вигідно потіснити виробництво заради прокладання турмаршрутів, що, в свою чергу, також створює проблеми для робочого процесу. Ми ж дотримуємось оптимістичного шляху становлення індустріального туризму і тому вважаємо, що завдання науковців на даному етапі полягає в зборі та структуруванні інформації щодо об'єктів, найбільш перспективних для розвитку індустріального туризму, аналізі світового досвіду та його інтерпретації у вітчизняних умовах, а також висуненні власних конструктивних пропозицій задля прискорення зайняття індустріальним туризмом "вільних ніш" на українському туристичному ринку.

1. *Бойко Н.* В Донбассе набирает обороты **промышленный туризм** // <http://status.net.ua/all/material/markets>. 2. *Василенко Ю.* У Запоріжжі туристів запросять в... промзону // День. – 2007. - №107. 3. *Казаков В.Л., Казакова Т.А., Завальнюк О.Й.* Техногенний туризм у системі природокористування // Екологія і раціональне природокористування: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. – 2006. – 244 с. 4. <http://www.ndgazeta.org.ua>.

Надійшла до редколегії 29.09.2010

Patsiuk V. FEATURES OF BECOMING OF INDUSTRIAL TOURISM AT THE TOURIST MARKET OF UKRAINE